

Jussi Ylikoski

Tromssa

Kieliopin arvoituksia marissa ja pohjoissaamassa: depiktiiviset suffiksit *-ńek* ja *-naga*¹

1. Aluksi

Tämä kirjoitus tarjoaa pienen lisän marin ja pohjoissaamen sijanomaisten johdosten tuntemukseen ja pyrkii samalla etsimään uusia näköaloja näiden kahden typologisesti ja maantieteellisesti verrattain kaukaisen kielisisaruksen kontrastiiviseen tarkasteluun. Vaikka mari ja saamelaiskielet muodostavat puolet neljästä kieliryhmästä, joiden perinteinen fennougriittikka on tavallisesti katsottu polveutuvan marille, saamelle, itämerensuomelle ja mordvalle yhteisestä suomalais-volgalaisesta kantakielestä, erityisesti saamen ja marin keskinäiseen samuuteen on kiinnitetty melko vähän huomiota.

Tämän kirjoituksen keskiössä on kaksi muodoltaan sekä syntaktisilta ja semanttisilta funktioiltaan varsin samanlaista sidonnaista morfeemia: marin suffiksi *-ńek* ja pohjoissaamen *-naga*. Molempia on aiemmassa tutkimuksessa luonnehdittu essiiviseksi, ja molempien alkuperää koskevissa selityksissä on ainakin epäsuorasti viitattu kantauralin **-na*-lokatiiviin ja muihin sijasuffikkeihin, joiden on katsottu sulautuneen yhteen, vaikka oletukselle ei olekaan esitetty tarkempia perusteluja. Puheeksi tulevien suffiksien funktioihin ei muutenkaan ole kiinnitetty suurempaa huomiota edes kielten synkronisissa kielipiillisissä kuvauksissa, ja tästä syystä on ymmärrettävää, että marilaisen *-ńek*-aineksen ja pohjoissaamelaisen *-naga*-aineksen samankaltaisuuteen ei tietääkseni ole aiemmin kiinnitetty lainkaan huomiota.

Artikkelin rakenne on seuraava: Jaksossa 2 esittelen lyhyesti marin *-ńek*-aineksen tutkimushistorian ja kyseisten muotojen keskeiset tehtävät; jaksossa 3 kuvaan samaan tapaan pohjoissaamen *-naga*-muodosteet. Erityisen huomion saavat marin ja pohjoissaamen muotojen yhteiset funktiot – deadjektiiviset depiktiivit kuten esimerkiksi marin (*sveža* 'tuore' →) *svežanek* 'tuoreena,

1. Kiitän Ante Aikiota, Jeremy Bradleyä, Berit Nystad Eskonsipoa, Riho Grünthalia, Emmi Hynöstä, Johanna Johansen Ijästä, Nobufumi Inabaa, Kjell Kemiä, Eino Koposta ja monia muita lähimmäisiäni useista arvokkaista artikkelin lopulliseen muotoon johtaneista neuvoista ja kommentteista.

tuoreeltaan' ja pohjoissaamen (*varas* 'tuore' → *varasnaga* 'tuoreeltaan' – jaksossa 4, jonka jälkeen jaksossa 5 palaan kyseisten muotojen alkuperän ja sitä käsitelleen tutkimusperinteen ongelmiin.

Aiemman tutkimuskirjallisuuden lisäksi varsinaisena tutkimusmateriaalinani ovat sähköiset tutkimusaineistot, joista merkittävimpiä ovat Turun yliopiston Volgan alueen kielten tutkimusyksikön marin kielen *Ончыко*-sanomalehtikorpus ja UiT Norjan arktisen yliopiston Divvun/Giellatekno-korpus. Näiden lisäksi olen kerännyt lukuisia lisäesimerkkejä erilaisista verkkoteksteistä. Marinkielinen tutkimusmateriaali on pääasiassa niittymaria. Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen; päähuomio on tarkasteltavien morfeemien produktiiviseksi katsottavissa tehtävissä, ja monien harvinaisten ja toisaalta muutamien leksikaalistuneempien ja sellaisina frekventtien muodosteiden kvantitatiivisiin eroihin ei ole tarpeen kiinnittää erityistä huomiota.

2. Marin *-ńek*

Marin *-ńek*-muotojen olemassaoloon ovat kiinnittäneet huomionsa jo Suomalais-Ugrilaisen Seuran toista sataa vuotta sitten marien maille lähettämät Volmari Porkka ja Yrjö Wichmann sekä heihin viitaten esimerkiksi Beke (1911, 224) kieliopissaan, mutta yksittäisten sanakirjamerkintöjen ja kielihistoriallisten huomautusten rinnalla ainoan huomattavan – noin sivun mittaisen – kuvauksen *-ńek*-muotojen käytöstä on esittänyt Učaev (1985, 123–124) laajassa kieliopissaan. Täydellisin lause-esimerkein hän kuvaa *-ńek*-muodot kahtena eri joukkona – denominaalisina ja deadjektiivisina adverbeina – mutta muotojen semanttisiin funktioihin kiinnitetään vain vähän huomiota. Učaevin (1985) esimerkistö toistuu myöhemmin osin muunneltuna kymmenosaisen suursanakirjan (SMJa 1990–2005) sana-artikkeleissa.

Myös taannoin ilmestynyt suuri marin murren sanakirja (Moisio & Saarinen 2008) tarjoaa joukon uusia tietoja tämän vanhastaan yleismarilaiseksi tunnetun aineksen levikistä ja käytöstä. Viimeksi aiheeseen on kiinnittänyt huomiota Saarinen (tulossa), joka Učaevin ja Bereczkin esittämiin esimerkkeihin ja selityksiin viitaten huomioi *-ńek*-muodot yhtenä keinona ilmaista niitä kieliopillisia merkityksiä, joita esimerkiksi suomessa ilmaistaan erityisellä essiivisijalla.

Erilaisista funktioistaan huolimatta muun muassa substantiivi- ja adjektiivipohjaisia *-ńek*-muotoja on pidetty etymologialtaan samanlaisina, mutta tutkijoiden (erityisesti Beke 1911, Galkin 1964, Anduganov 1991, Bereczki 1994; 2002) selitykset ovat hieman vaihtelevia ja vaillinaisesti perusteltuja; Saarinen (tulossa) kiinnittää myös huomiota suffiksin alkuperästä esitettyjen toteamusten ongelmallisuuteen. Huomattakoon, että vaikka Bereczki (2002, 49–50) kutsuu marin muotoja essiiveiksi, hän torjuu ajatuksen, että kyse olisi muiden uralilaisten kielten essiivien historiallisista vastineista; tästä tarkemmin jaksossa 5.

-ńek-aineksiset muodot voidaan kyllä Učaevin (1985) tavoin karkeasti jakaa denominaalisiin ja deadjektiivisiin, mutta näiden lisäksi on huomioitava

se, että eräiden *-nek*-muodosteiden kantasanat ovat lähinnä adverbija ja aivan oman joukkonsa muodostavat mm. Beken (1911, 280) kollektiivinumeraaleiksi luonnehtimat sanat, esimerkiksi *kok* '2' → *kogânek* 'molemmat' tai *kum* '3' → *kumânek* 'kaikki 3':

- (1) *Polatovmâtân čâlaže kum ikšâvâšt ulo. Kumânek – üdâr.*²
'Polatoveilla on yhteensä kolme lasta. Kaikki kolme ovat tyttöjä.'

Substantiiveihin pohjautuvilla muodoilla ilmaistaan useimmiten tapahtuman tai sen alkamisen ajankohtaa, ja tällöin kyseeseen tulevat erityisesti elämänvaiheet:

- (2) *Memnan ješâšte ugâč šočšo Dmitrij, Gała, Luda azañek kolen koltâšt. (Ончыко)*
'Meidän perheessämme vastasyntyneet Dmitri, Galja ja Ljuda kuolivat jo lapsina.'
- (3) *Memnan samârâk avtorna-vlak rvezânek čarkalan keržaltât. (Ончыко)*
'Nuoret kirjailijamme tarttuvat lasiin jo poikina (nuoresta lähtien).'

Esimerkin (2) muotoa (*aza* 'lapsi' → *azañek* ei mainita tuntemassani tutkimuskirjallisuudessa, jossa yleisiä esimerkkejä ovat Bekestä (1911, 224) lähtien olleet *rvezânek* 'poikana, nuorena, nuoresta lähtien' (3) ja *samârâkñek* 'id.', joiden kantasubstantiiveilla *rveze* 'poika, nuorukainen, nuori' ja *samârâk* 'nuori' on myös adjektiivista käyttöä. Jaksossa 4 tarkemmin puheeksi tuleviin adjektiivikantaisiin johdoksiin verrattuna denominaaliset *-nek*-muodosteet ovat silti vähäisiä ja semantiikaltaan epäsäännöllisiä. Esimerkiksi substantiivista *kut* 'koko, pituus' muodostettu *kutânek* 'pitkin, varrella' toimii lähinnä postposition tavoin. Monien sanakirjojen (esim. SMJa 1990–2005, Moisio & Saarinen 2008 s.v.) vuorokaudenaikoihin viittaavat (*vodo* 'ilta' → *vodânek* '(jo) illalla' ja (*volgâdo* 'valoisa aika' → *volgâdânek* '(jo) valoisaan aikaan' puuttuvat kokonaan varsinaisesta tutkimusmateriaalistani, ja nämäkin voinee toisaalta tulkita myös kantasanojensa adjektiivisen käytön ('iltainen', 'valoisa') pohjalta. Edelleen myös substantiiviin *ora* 'kasa, läjä' pohjautuva *orañek* 'kokonaan' on merkitykseltään ilmeisen itsenäinen leksikaalistuma:

- (4) *A memnan ilâme pört ončâlno «KOGIZ» lüman kniga kevâtân vitrina jandažâm orañek šalaten.*³
'Asuintalomme edessä sijaitsevan Kogiz-kirjakaupan ikkunan lasit on rikottu kokonaan.'

Viimeksi mainittuihin on semantiikkansa vuoksi syytä palata tarkemmin alempana adjektiivisten *-nek*-muotojen yhteydessä.

2. <<http://mariel.org.ru/3448-kech-vate-marijjym-kech-shochshyshtym.html>> (1.8.2014)

3. <<http://mariel.org.ru/literature/1038-nylle-kokymsho-ijjyn-peledyshyze.html>> (1.8.2014)

3. Pohjoissaamen *-naga*

Pohjoissaamen *-naga*-muotojen kuvauksen historia on pitkälti leksikografista historiaa, joka ulottuu jopa Knud Leemin (1768) sanakirjaan, jossa esiintyy myös kokonainen esimerkkilause (5a), joka pienin sanajärjestyksen ja ortografian muutoksin sopii nykykielenkin (5b) kuvaukseksi:

- (5) a. *Samuel njabme labba obbanag'a Herraj oaafferushaj*
(Leem 1768 s.v. *Obbana'ga*)
(‘Samuel offrede HERren et diende Lam heelt’, ‘Samuel agnum lactentem obtulit Jehovæ totum’)
- b. *Sámmol oaffarušai njammi lábbá obbanaga Hearrái.*
(‘Samuel uhrasi imevän karitsan kokonaisena Herralle.’)

Marin muotojen tapaan myös saamen *-naga* on jäänyt lähes unohtuiksi kieliopin kuvauksissa, ja kattavimman kuvauksen muodosteista esittääkin Nielsen (1932–1962 s.v.) suuressa sanakirjassaan, jossa yli sivun mittainen sana-artikkeli *nágá* rajoittuu kuitenkin vain esittelemään esimerkkisanoja ilman lausekonteksteja. Ilmaisutyyppi mainitaan lyhyesti myös Nielsenin (1926, 288, 353) kieliopissa, mutta varsinaisia lause-esimerkkejä on löydettävissä vasta Sammalahden (2005, 119, 128, 204) ja Nickelin ja Sammallahden (2011, 425, 438, 528) kieliopista ja silloinkin ilman, että huomiota kiinnitettäisiin erityisesti *-naga*-aineksen olemassaoloon tai merkityksiin.

Käytännössä kaikki *-naga*-muotoihin huomionsa kiinnittäneet ovat yhdistäneet ne *-n*-suffiksilla muodostettavaan essiiviin, joka on itämerensuomen *-na*-essiivin yksiselitteinen vastine (esim. Nielsen 1926, 353; Nickel & Sammallahden 2011, 326, 653). Sammallahden (1998, 93, 236, 258) esittää johtimelle myös etymologian, jonka mukaan kyse on kantaauralin lokatiivista, johon on liittynyt perätysten kaksi latiiivin tunnusta, **-k* ja **-n*, joista jälkimmäisestä on jäänyt jäljelle vain klusiiliainesta seuraava sidevokaali; tästä tarkemmin jaksossa 5.

Viimeksi *-naga*-ainesta ja erityisesti sen suhdetta essiiviin on tarkastellut Ylikoski (2014; tulossa). Vaikka *-naga* esiintyy muutamissa kivettyneissä, kantasanoiltaan hämärissä tai rakenteeltaan epäodotuksenmukaisissa adverbeissa (esim. *otne* ‘tänään’ : *otná* ‘tämänpäiväinen’ : *otnánaga* ‘heti tänään’; *vuossárga* ‘maanantai’ : *vuossárnaga* ‘heti maanantaina’) ja pronomineissa (*dat* ‘se’ : *dahtanaga* ‘juuri se’), selvästi produktiivisena tai produktiivisehkona sitä voi pitää vain kahdessa eri funktiossa. Vähemmän produktiivisiin deadjektiiivisiin muotoihin palataan alempana, mutta selvästi produktiivisina, joskin tarakan semantiikkansa rajoittamina muodosteina on pidettävä substantiivikantaisia *-naga*-muotoja, joiden merkitys on ‘X:n tahrима/likeama/peittäjä; X:ssä’. Tässä merkityksessä on mahdollista käyttää myös essiiviä, mutta vain osassa *-naga*-muotojen syntaktisista funktioista. Kuten suomalainen vastineensa, pohjoissaamenkin essiivi esiintyy lähinnä erilaisissa predikatiivissa tehtävissä (6), mutta ei substantiivina määrittäväenä attribuuttina, jolloin *-naga* kuitenkin on mahdollinen (7):

- (6) *Garrasit roasmmohuvvan Sparbo muitala iežas dakkaviđe ádden ahte dievdu lei garrasit roasmmohuvvan, go ii nagodan lihkastit, ja go ámadeadju lei visot varranaga (~ varran).*
(Divvun/Giellatekno)
'Pahoin loukkaantunut Sparbo kertoo heti ymmärtäneensä, että mies oli pahoin loukkaantunut, kun ei pystynyt liikahtamaan, ja kun kasvot olivat aivan veressä.'
- (7) *Varranaga (~ *varran) soffás oaidná bures tragediija mii geavai viesus.* (Divvun/Giellatekno)
'Veren tahrimesta sohvasta näkee hyvin talossa tapahtuneen tragedian.'

Vaikka yllä nähtävä *varranaga* esiintyy jo Leemin (1768) sanakirjassa, denominaalinen *-naga* on selvästi produktiivinen suffiksi, jolla voi vapaasti muodostaa merkitykseltään ja syntaksiltaan analogisia muotoja kuten *betonganaga* 'betonin tahrима; betonissa' ja *banánajogurtanaga* 'banaanijogurtin tahrима'. Muodosten syntaktisten funktioiden perusteella tällaiset muodot muistuttavat monin tavoin adjektiiveja; adjektiiveille ominainen taivutus niiltä kuitenkin puuttuu (tarkemmin Ylikoski 2014; tulossa).

4. Marin *-nek* ja pohjoissaamen *-naga*: deadjektiivisia depiktiivejä

Pohjimmainen syy marin *-nek*- ja pohjoissaamen *-naga*-aineksisten muotojen vertailevaan tutkimukseen on se, että adjektiiveihin liittyessään nämä muodoltaankin toisiaan muistuttavat suffiksit toimivat erittäin yhtäläisissä tehtävissä. Kyse on samalla marin suffiksin frekventimmästä ja produktiivisimmasta funktiosta, ja pohjoissaamen suffiksin toiseksi yleisimmistä käyttötavoista. Molempien kielten adjektiiveihin pohjautuvia muotoja voi sanalla sanoen luonnehtia *depiktiiveiksi*, joita yhdessä resultatiivien kanssa pidetään usein tavallisimpina sekundäärisen predikaation alalajina (esim. Himmelmann & Schultze-Berndt 2005, 4). Jo termin luoneen Hallidayn (1967, 63) määrittelemänä depiktiivi on määrite, joka predikoi tietyn osallistujan ominaisuuden suhteessa koko lauseen kuvaamaan asiintilaan, mutta erotukseksi resultatiiveista depiktiivit eivät kuvaa pääverbin ilmaiseman toiminnan tulosta vaan luonnehdittavan osallistujan olemusta koko prosessin aikana. Resultatiiveja on siis esimerkiksi suomen translatiivi lauseessa *Hilda paistoi kalan kypsäksi*, kun taas lauseen *Siviä söi kalansa raakana* essiivi toimii depiktiivinä. Marin sijajärjestelmässä ei ole selvästi tällaisiin tehtäviin vakiintuneita sijoja, mutta Saarinen (tulossa) kiinnittää huomiota siihen, että esimerkiksi nominatiivisten, genetiivisten ja inessiivisten sekundääristen predikaattien lisäksi eräissä konteksteissa on mahdollista käyttää *-nek*-tunnuksisia muotoja. Pohjoissaamessa sen sijaan käytetään essiiviä, jonka funktiot kattavat melko laajasti sekä suomen essiivin että translatiivin tehtävät (Ylikoski tulossa).

Tarkempi analyysi pohjoissaamen essiivin ja sen kaltaisten kieliopillisten keinojen käytöstä paljastaa, että laaja-alaisen essiivin rinnalla varsin tarkkarajaisen ilmaisutyyppin muodostavat vajaat parikymmentä adjektiivikantaista *-naga*-muotoa. Näistä useimmat esiintyvät yksinomaisesti depiktiiveinä, jotka kuvaavat joko objektin tai intransitiivilauseen subjektin tarkoitteen olotilaa pääverbin kuvaaman tapahtuman aikana. Vaikka essiivikin on näissä asemis- sa mahdollinen, *-naga*-muotojen semanttisena erikoispiirteenä on se, että niillä on erityinen hetkellisyyden merkitys samaan tapaan kuin suomen *tuoreeltaan*-tyyppisillä muodoilla. Essiivin resultatiivisiin funktioihin *-naga*-muotojen teh- täväkenttä ei lainkaan ulotu (Ylikoski 2014; tulossa).

Kun marin *-nek*-muotojen todellista käyttöä tarkastelee samasta depik- tiivisyyden ja sille mahdollisten aspektuaalisten vivahteiden näkökulmasta, tarkkailija ei voi välttyä huomaamasta, että myös marin deadjektiiviset *-nek*-muodot ovat depiktiivejä, jotka rajoittuvat melko yksinomaisesti pääverbin patientista predikoimiseen. Vaikka *-naga*-muodoille ominainen hetkellisyyden merkitys ei marin rakenteissa aina ole yhtä selvä, nämä molempien kielten essii- vishekköjen muodosteiden joukot ovat leksikaaliseltakin semantiikaltaan lähes identtisiä. Marin adjektiivikantaisia *-nek*-muotoja tunnen – kantasanalual- taan tulkinnanvaraiset mukaan lukien – kolmattakymmentä, joista lähes kaikki omassa autenttisten lauseiden kokoelmassani; näistä kaksi on havaitakseni aiem- min dokumentoimattomia. Molempien kielten muodot kuuluvat selvästi niiden prototyyppejä fyysisiä – ja pohjoissaamessa myös psyykkisiä – tiloja kuvaavien depiktiivien piiriin, jollaisten Schultze-Berndt ja Himmelmann (2004, 63) totea- vat olevan yleisimpiä esimerkkejä eri kielten depiktiiveistä. Kummankaan kie- len muodoilla ei havaitakseni ole erityisiä monikkomuotoja, mutta tämä piirre ei erota *-naga*-muotoja saamelaiskielten essiivistä, joka muista sijoista poiketen ei myöskään tee eroa yksikön ja monikon välillä.

Seuraavassa esittelen marin ja pohjoissaamen depiktiivisiä rakenteita jokseenkin rinnakkaisin esimerkein. Koska etenkin *-naga*-muodoilla on poh- joissaamen essiiviä tarkkarajaisemmat temporaaliset merkitykset, tätä havain- nollistetaan mahdollisuuksien mukaan suomennosten *tuoreeltaan*-tyyppisin adverbistunein ablatiivein, jotka niin ikään ovat produktiivisia essiivimuotoja (*tuoreena*) tarkkarajaisempia ('kun X on vielä tuoreena'), joskin usein niillä korvattavissa. Yleisimpiin deadjektiivisiin depiktiiveihin kuuluvat molemmis- sa kielissä etenkin muutoksille alttiin tuoreuden (8–9) ja lämpötilojen (10–11) ilmaukset. Peltotöistä puhuttaessa viljan ja heinän tärkeä, mutta uhanalainen olotila on kuivuus (12–13):⁴

- (8) *Tâgag âštat Juljalâšte ilâše-vlak kâžâtat: koštat, šinčaltat,*
*svežaneh ale kükten koptitlat.*⁵
 'Näin tekevät Jyljälän asukkaat nykyäänkin: kuivaavat, suolaavat
 ja savustavat [kalaa] tuoreeltaan tai kypsentäen'.

4. Kuvaamani marin muodot ovat yleensä niittymaria, mutta vuorimarinilainen lause (10) on esimerkki siitä, että *-nek* toimii käytännössä samaan tapaan kautta kielialueen.

5. <<http://mari-el.in/1951-kol-kelge-ajjdeme-jamle-verym-kychalesh.html>> (1.8.2014)

- (9) *Bierggu ja fáłkká borre varasnaga dahje sáltejedje, dahje vuvde dáččaide ja eará sápmelaččaide.* (Divvun/Giellatekno)
'Liha ja kaularasva syötiin tuoreeltaan tai suolattiin, tai myytiin norjalaisille ja muille saamelaisille.'
- (10) *Svezä turim šoltat, təškə ukropəm pištät dä šokšânek selotkâ dono kačkât.*⁶
'Keitetään uusia perunoita, sekaan pannaan tilliä ja syödään lämpimiltään sillin kanssa.'
- (11) *Mii vihkket gorudiid liekkasnaga ja das gessojuvvo de eret automáhtalaččat 4 % maid gohčodit lieggadeaddun.* (Divvun/Giellatekno)
'Punnitsemme ruhot lämpimiltään ja siitä vähennetään sitten automaattisesti 4 %, mitä kutsutaan lämminpainoksi.'
- (12) *Kâzâtes pasu gâč purâšo pârčâm urlâkklan kukšânek pâštas tâšat.*⁷
'Toistaiseksi he yrittävät ottaa pelloilta tulevat jyvät kuivana kylvösiemeneksi.'
- (13) *Máhtebáikki nuorra dálonguovttos fidniiga buot suinniid goikkesnaga láhtui ja šibitdoalu boahtteáigi orui leamen goittot vuot muhtun áigái dorvvastuvvon.* (Divvun/Giellatekno)
'Máhtebáikin nuori isäntäpari sai kaikki heinät kuivana latoon, ja karjanhoidon tulevaisuus tuntui olevan ainakin taas joksikin aikaa turvattu.'

Lauseet (14–15) puolestaan ovat esimerkkejä depiktiivimuodoista, joilla ei näytä olevan suoranaisia, joskin sinänsä odotuksenmukaisia vastineita toisessa kielessä:

- (14) *Me eše en uda pasuško gorčicâm üdena da tudâm kunaržâm siloslan kučáltâna, kunaržâm užargânek siderat semân kuralâna.*⁸
'Lisäksi kylvämme kaikkein huonoimpaan peltoon peltosinappia ja käytämme sitä milloin säilörehuun, milloin kynnämme sen maahan vihreältään viherlannoitukseksi.'
- (15) *Lea gal dieđusge min bargu iskat lea go dat adnon ovdal go vuovdit dan, go mii galgat vuovdit gálvvu ođasnaga.* (Divvun/Giellatekno)
'On kyllä tietysti meidän tehtävämme selvittää, onko sitä [uutena myytyä käytettyä puhelinta] käytetty ennen kuin sen myymme, kun meidän on määrä myydä tuote upouutena.'

Marin *užarnek*-muodon (14) vastineeksi sopivalla pohjoissaamen essiivillä *ruonasin* 'vihreänä (kasveista)' ei ole *-naga*-vastinetta – äidinkielisten mukaan muoto **/?/?ruonasnaga* olisi vähintäänkin outo – ja 'upouutena'-merkityksisellä *ođasnaga*-muodolla ei ole selvää vastinetta marissa.

6. <http://mrj.wikipedia.org/wiki/Юханнус_айо> (1.8.2014)

7. <http://mariel.org.ru/countrys_news/1291-t1265shka-ozanlykklanat-kalykklanat.html> (1.8.2014)

8. <<http://mariel.org.ru/6008-zhapyn-ojjyrtemzhym-shizhat-pochesh-ot.html>> (1.8.2014)

Marin *-nek* vaikuttaa olevan hivenen produktiivisempi kuin pohjoissaamelainen vastineensa: Esimerkin (8) *svežānek*-muodon kantasana on nuori venäläislaina, ja samanlainen on sanakirjojen esittelemä vuorimarin *živojne* 'elävänä, elävältä' (SMJa 1990–2005 s.v.). Autenttisista teksteistä löytyvät myös tutkimuskirjallisuudelle tuntemattomat *jüštānek* (parisanassa *šokšānek-jüštānek* 'kuumana-kylmänä') ja esimerkin (16) *levānek*:

- (16) *Kodšžēm levānek sprincevatlaltaš kučāltman.*⁹
'Loput [lääkkeenä käytettävästä yrttivedestä] käytetään lämpimiltään alapesuun.'

Yllä esimerkin (3) yhteydessä todettiin, että muotojen *rvezānek* 'nuorena, nuoresta lähtien' ja *samārāknēk* 'id.' kantasanaat ovat substantiiveja, joilla on adjektiivistakin käyttöä. Esimerkin (17) taustalla oleva *izi* 'pieni' on pääsääntöisesti adjektiivi, mutta *izinek* – frekvenssiltään taajempi kuin muut adjektiivikantaiset *-nek*-muodot yhteensä – viittaa useimmiten ikävaiheeseen 'pienenä' ja voi kantaa myös merkityksen 'pienestä pitäen':

- (17) *Tau ačaj den avajlan mājēm izinek marla ojlaš tunāktāmāštlan!*
(Ончыко)
'Kiitos isälleni ja äidilleni siitä, että opettivat minut jo pienenä puhumaan maria!'

Oletettavasti alkuperäisempi, kirjaimellisempi merkitys samalla muodolla on jo Porkan ja Wichmannin muistiin merkitsemässä ja nykyteksteissäkin toistuvassa sananlaskussa *izi tulām izinek jör(āk)tō* 'sammuta pieni tuli pienenä' (ks. Beke 1911, 224; Moisio & Saarinen 2008 s.v. *izi*). Sananlaskuperinteeseen kuuluvat myös seuraavat marin ja pohjoissaamen muotojen samankaltaisuuden selväksi tekivät esimerkit:

- (18) a. *Kürtñēm šokšānek taptat, manāt.*¹⁰
b. *Bāhkasnaga galgá ruovdi derpojvuvot.*
(Nielsen 1932–1962 s.v. *bākkāsnāgā*)
'Rauta on taottava kuumana, sanotaan.'

Edellä kuvailtujen marin ja pohjoissaamen essiivinomaisten depiktiivien kantasanaat ovat fyysisiä ominaisuuksia kuvaavia käsitepareja ('kylmiltään' – 'kuumiltaan/lämpimiltään', 'kuiviltaan' – 'märiltään') tai sellaisten toisia ääripäitä (esim. *ođasnaga* '(juuri) upouutena'¹¹ mutta ei **boaresnaga* '(*)juuri ikivanhana') tai muuten liki universaaleja laatusanoja (esim. *užargānek* 'vihreältään' tai *čarañek* ja *álāsnaga*, molemmat 'paljaaltaan, nakusiltaan'). Tämän lausesemantiikaltaan yksiselitteisen ydinjoukon lisäksi tavataan myös *-nek*- ja *-naga*-muodosteita, joiden semantiikka tai morfologia on vähemmän yksiselitteistä.

9. <<http://mariel.org.ru/anniversary/7451-izi-jjocha-omyl-vet...html>> (1.8.2014)

10. <<http://mariuverm.wordpress.com/2009/08/13/boltush-chapky/>> (1.8.2014)

11. Pohjoissaamen *odasnaga* on tuntemistani adjektiivikantaisista *-naga*- ja *-nek*-muodoista ainoa, jolla on predikatiivisten (depiktiivisten) funktioiden lisäksi myös attributiivista käyttöä (*biilla odasnaga haddi* 'auton hinta upouutena', *odasnaga biila* 'auto upouutena; upouusi auto'), mikä saa sen näyttämään tavallista adjektiivisemmalta.

Poikkeuksellisen yhtenäinen ja molemmille kielille yhteinen poikkeusten ryhmä koostuu sanoista, joista saatiin esimakua jo esimerkin (4) substantiivikantaisen *orañek*-muodon yhteydessä. Sen lisäksi sanakirjat tuntevat hyvin samanlaisen käsiteparin *tičá* 'kasa' : *tičáñek* 'kokonaan'. Pohjoissaamassa puolestaan käytetään adjektiiveista *oba* ~ *oppa* 'koko(nainen)' ja *ollis* 'täysi, kokonainen' johtuvia muotoja, joilta yleensä puuttuu muille *-naga*-depiktiiveille ominainen 'vielä kun' -luenta:

- (19) *Oasttášin áinnas sihkkela ollisnaga, muhto maid dušše osiid.*
(Divvun/Giellatekno)
'Ostaisin kernaasti polkupyörän kokonaisena, mutta myös pelkkiä osia.'
- (20) *Muđui gal njillet gávvogat min obbanaga, šuoħkká Gáivuona sá[tn]jeđiheaddji Kristin Vatnelid Johansen.*
(Divvun/Giellatekno)
'Muuten kaupungit kyllä nielevät meidät kokonaisena (kokonaan), huokaa Kaivuonon kunnanjohtaja K. V.J.'

Esimerkissä (20) nähdään siis sama *obbanaga*, jonka jo Leem (1768) on kuvannut (esim. 5a). Yllä olevaa esimerkkiä muistuttaen marissa on samoin kantasanaltaan lähinnä adjektiiviseksi (*ulo* 'kaikki, koko' →) tulkittava *ulâñek* 'kokonaan', joka esimerkissä (21) ikään kuin viittaa patientin (eläkkeen) "kokonaisuuteen", mutta toimii sekundäärisen predikaation sijaan koko lausetta määrittävänä adverbialina:

- (21) *Vödâr kinde den tamakšâlan kodâmo éâla oksažâm, tidat siten ogâl – pensijžâmat ulâñek gajak jüân kolten. (Ончыко)*
'Kaikki Vödyrin leipää ja tupakkaa varten jättämät rahat, nekään eivät riittäneet – on juonut eläkkeensäkin lähes kokonaan.'

Marissa merkitykseltään samantyyppisiä muodosteita on vieläkin enemmän: Muodot *türâšñek* (22) ja *tičmašñek* (23) ovat kantasanojaan (*türâš* 'täysi, kokonainen', *tičmaš* id.) myöten kovin samanmerkityksisiä, ja sama suhde on myös sanoilla *pütân* ja *pütâñek*, jotka molemmat nähdään esimerkissä (24).

- (22) *Uke, mäj türâšñek sovet ajdeme ulam. (Ончыко)*
'Ei, olen täysin neuvostoihminen.'
- (23) *Mäj škemâm tičmašñek sovet ajdemâlan šotlem. (Ончыко)*
'Pidän itseäni täysin neuvostoihmisenä.'
- (24) *Tuge šol, tâmartte pütâñek selhoztechnikâlan, remzavodlan iišanâme. Sandene pütân kombinatlan ik tehnik-mehaniķâm gâna kučepât. (Ончыко)*
'Niinpä, tähän asti maataloustekniikkaan ja varikkoon on luotettu täysin. Siksi koko kombinaatissa on pidetty vain yhtä teknikko-mekaanikkoa.'

'Kokonaan, täysin'-merkityksisten muotojen runsaus on siis suurinta marissa, jonka *orańek*, *tiúćańek*, *ulđńek*, *türđńek*, *tićmańek* ja *pütđńek* toimivat lähes synonyymeina; näillä muodoilla voi tuntea olevan semanttisia yhtymäkohtia myös jaksossa 2 mainittuihin denumeraalisiin kvantoraalisiin *-ńek*-muotoihin. Tämän eräänlaisen attraktiokeskuksen lisäksi voidaan panna merkille, että marista poiketen pohjoissaamen *-naga*-muodoilla viitataan myös tiettyihin depiktiivien kuvauksissa kautta maailman käsitelyihin psyykkisiin tiloihin (Schultze-Berndt & Himmelmann 2004, 63). Sinänsä odotuksenmukainen adjektiivikantainen muoto on *ćielggosnaga* 'selvänä, päihtymättömänä' (25), mutta odottamattomampi on substantiivin *oaivi* 'pää' lokatiivimuotoon *oaivvis* perustuva *oaivvesnaga*, jonka merkitys on sama kuin yhdyssanoilla *juhkanoaivvis* 'juovuspäissään' ja *gárrenoaivvis* 'id.', mutta esimerkissä (7) nähdyn substantiivikantaisen *varranaga*-muodon tavoin se toimii myös attribuuttiasemassa:

- (25) *Juhkanvuodas lea šiega ja fuolalaš almmái, ćielggosnaga lea soaiggus tyránna.*¹²
'Humalassa hän on kiltti ja huolehtivainen mies, selvänä kamala tyranni.'
- (26) *Eanemusat oaivvesnaga vuoddjit leat gávpogiin dego Roavvenjárggas ja Giemas.*¹³
'Eniten juopuneita kuljettajia on kaupungeissa kuten Rovaniemellä ja Kemissä.'

Yksin marille ominaisista *-ńek*-muotojen käyttötavoista on syytä muistaa jaksossa 2 mainitut ikäkausiin viittaavat substantiivi- ja adjektiivikantaiset *azańek* 'lapsena' (2), *rvezđńek* 'nuorena' (3), *samđrđkńek* 'id.' ja *izińek* 'pienenä' (17) sekä vuorokaudenaikoihin viittaavat *vodđńek* '(jo) illalla' ja *volgđđńek* '(jo) valoisaan aikaan', jotka puolestaan muistuttavat jaksossa 3 mainittuja saamen muotoja *otnánaga* 'heti tänään' ja *vuossárnaga* 'heti maanantaina'.

5. Marin *-ńek* ja pohjoissaamen *-naga*: yhteiset funktiot, yhteinen alkuperä?

Sekä marin *-ńek*- että pohjoissaamen *-naga*-aineksen alkuperää koskevia oletuksia on esitetty jo aiemmissa marin ja saamen kielihistoriallisissa kuvauksissa, mutta ilman eksplisiittistä huomiota siihen, miten kyseisiä muotoja käytetään ja kuinka hyvin esitetyt etymologiat voi funktionaalisesti yhdistää erilaisten sijojen – lokatiivin, instruktiivin, komitatiivin ja useammankin latiiivin – alkuperäisiin merkityksiin tai nykykielten muotojen semantiikkaan. Jo edellä on todettu, että yhteneväisistä funktioistaan ja muodoistaan huolimatta marin ja pohjoissaamen muodot ovat tähänastisessa tutkimusperinteessä pysyneet täysin erillään,

12. <<http://www.porsanger.kommune.no/smavvagonagas-puntila-lea-komediiija.182922-71023.html>> (21.7.2008)

13. <<http://www.samiradio.org/article.php?articleID=17429>> (21.7.2008)

mutta tässä yhteydessä on paikallaan lopuksi esittää jokunen sanapari, joita voisi halutessaan pitää paitsi kantasanojensa myös niihin liittyneen suffiksin osalta suoranaisine kognaatteina:

- (27) a. *Nunâm kogâñâštâmat ilâšâñek kiš dene jülâšö tulan jerâš šuâmo.*
(YC: Ilm. 19:20)
- b. *Goappašagat bálkestuvvuiga eallinaga dollajávrái mii buollá riššain.* (OT: Ilm. 19:20)
'Ne molemmat heitettiin elävältä tuliseen järveen, joka tulikiveä palaa.'
- (28) *Vurgemâštâm, muškân, nočkâñekak čijâšt.* (Učaev 1985, 124)
'Vaatteensa pestyään he pukivat ne märiltään.'
- (29) *Roavggu mii njuoskkasnaga lei hui lossat, fertejedje diktit oanehaš orrut gáttis vai moattis nagodit dan bidjat holgga ala.*¹⁴
'Vällyjen, jotka märiltään (heti pesun jälkeen) olivat tosi raskaat, piti antaa olla jonkin aikaa rannassa, jotta pari ihmistä jaksoi panna ne ululle (kannatusorrelle).'

Erilaisista preesensin partisiipin tunnuksista huolimatta esimerkkien (27a–b) *ilâšâñek* ja *eallinaga* ovat saman uralilaisen verbin partisiippien (*ilâše*, *ealli*) depiktiivimuotoja, joita uusimpien raamatunkäännösten laatijat lienevät päätyneet käyttämään toisistaan riippumatta.¹⁵ Pohjoissaamen adjektiivin *njuoskkas* 'märkä; kypsytön, raaka' marilainen vastine puolestaan on *nočko* 'märkä, kostea'; Učaevin (1985, 124) ja myöhemmin SMJa:n (1990–2005 s.v.) hieman muunneltuna siteeraaman lauseen (28) *nočkâñek*-muotoa (perässään *-ak*-liitepartikkeli) en ole tämän lisäksi paikallistanut autenttisena, mutta muoto on joka tapauksessa selvä funktionaalinen ja ainakin jossakin määrin etymologinenkin vastine lauseessa (29) nähtävälle *njuoskkasnaga*-muodolle (vrt. myös Riese & Bradley & Guseva 2014 s.v.).

Taulukko 1 kokoaa lopuksi yhteen – edellisen jakson lopussa mainittuja rajatapauksia lukuun ottamatta – kaikki tuntemani adjektiivikantaiset muodot, joiden lauseopillista käyttöä voi useimmiten luonnehtia depiktiiviseksi; myöhempien tutkijoiden jatkoselvityksiä helpottaakseni esitän marin sanat tässä kielien oman ortografian mukaisina.

Edellä esitetty synkroninen kuvaus herättää luonnollisesti kysymyksen siitä, ovatko marin ja pohjoissaamen muodot yhteistä alkuperää. Viime vuosikymmeninä marin suffiksin alkuperää pohtineet tutkijat (Galkin 1964, 35–36; Anduganov 1991, 151; Bereczki 1994, 10; 2002, 49–50) ovat selittäneet *ñ*-aineksen suomalais-volgalaiseksi instruktiiviksi, mutta olleet kahta mieltä siitä, tuleeko *k*-aineksen alkuperäksi tulkita marin komitatiivi *-kel/-ye* (Galkin

14. <http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.6875315> (1.8.2014)

15. Toinen esimerkki partisiippeihin liittyvästä *-ñek*-suffiksista on verbin *küäš* 'kypsyä' kielteisestä partisiipista (*küčâmö*) muodostettu *küčâmâñek* 'raakana, kypsytettömänä'. Nielsen (1932–1962 s.v. *nâgâ*) puolestaan mainitsee leksikaalistumattomiin perfektin partisiippeihin pohjautuvat ja kaikkiaan tilapäisiltä vaikuttavat muodosteet *gahččannaga* 'vielä kaatumisen jäljiltä' ('ennu liggende efter fallet') ja *gaikoduvonnaga* 'vielä purkamisen jäljiltä' ('ennu liggende nedrevet').

Kantasanan päämerkitys	Mari	Pohjoissaame
'elävä'	<i>ильше</i> → <i>ильшынек</i> <i>живой</i> → <i>живойнек</i> ¹⁶ <i>чонан</i> → <i>чонаннек</i> <i>Ыльымь</i> → <i>Ыльымьнек</i> ¹⁷	<i>ealli</i> → <i>eallinaga</i>
'kostea, märkä'	<i>ночко</i> → <i>ночкынек</i> <i>иле</i> → <i>иленек</i>	<i>njuoskkas</i> → <i>njuoskkasnaga</i> <i>lávttas</i> → <i>lávttasnaga</i>
'raaka'	<i>кўчымө</i> → <i>кўчымынек</i>	<i>njuoskkas</i> → <i>njuoskkasnaga</i>
'lämmin'	<i>леве</i> → <i>левынек</i>	<i>liekkas</i> → <i>liekkasnaga</i>
'kuuma, lämmin'	<i>шокшо</i> → <i>шокшынек</i>	<i>báhkas</i> → <i>báhkasnaga</i>
'kylmä'	<i>йўшитө</i> → <i>(шокшынек-)</i> <i>йўшитынек</i>	<i>galmmas</i> → <i>galmmasnaga</i>
'kuiva'	<i>кукшо</i> → <i>кукшынек</i>	<i>goikkis</i> → <i>goikkesnaga</i>
'tuore'	<i>свежа</i> → <i>свежанек</i>	<i>varas</i> → <i>varasnaga</i>
'paljas, alaston'	<i>чара</i> → <i>чаранек</i>	<i>álás</i> → <i>álásnaga</i>
'koko(nainen)'	<i>тичмаш</i> → <i>тичмашнек</i> <i>тўрыс</i> → <i>тўрыснек</i> <i>уло</i> → <i>улынек</i>	<i>ollis</i> → <i>ollisnaga</i> <i>obba</i> → <i>obbanaga</i>
'pyöreä'	<i>чумыраш</i> → <i>чумырашнек</i>	<i>čielggas</i> → <i>čielggasnaga</i>
'pieni'	<i>изи</i> → <i>изинек</i>	<i>čielggus</i> → <i>čielggosnaga</i>
'vihreä, raaka'	<i>ужарге</i> → <i>ужаргынек</i>	<i>guoros</i> → <i>guorosnaga</i>
'selkeä; puhdas'		<i>loikkas</i> → <i>loikkasnaga</i>
'selvä'		<i>luovos</i> → <i>luovosnaga</i>
'tyhjä'		<i>ođas</i> → <i>ođasnaga</i>
'haalea'		
'irtonainen'		
'uusi'		

Taulukko 1. (Niitty)marin *-ńek-* ja pohjoissaamen *-naga-*aineksiset deadjektiiviset depiktiivimuodot.

mts.; Anduganov mts.) vai marin temporaalisten *-sek-*tunnuksisten adverbien (esim. *tengečé* 'eilinen' → *tengeč(ə)sek* 'eilisestä lähtien') luoma analogia (Bereczki 2002, 49). Toisaalta Galkin ja Anduganov yhdistävät koko *-ńek-*aineksen mordvan samanmuotoiseen komitatiiviin, joka puolestaan itämerensuomalais-saamelaisella taholla on yhdistetty itämerensuomen ja saamen komitatiiviin, jonka alkuperänä esimerkiksi Laanest (1975, 110) pitää instruktiivia, mutta muun muassa Korhonen (1981, 225) ja Sammallahti (1998, 67) selittävät sen adjektiivijohdosten essiivimuodoiksi. Marin *-ńek-*aineksen semanttista yhteyttä yhteenkään komitatiiviin ei silti liene missään perusteltu, ja sellainen vaikuttaakin vaikealta tavoitteelta. On silti ymmärrettävää, että kollektiivinumeraalit kuten *kogáńek* 'molemmat' on houkuttelevaa yhdistää suomen instruktiivimuotoon *kahden* (esim. Bereczki 1994, 10).

16. Vain vuorimari.

17. Vain vuorimari.

Pohjoissaamen denominaaliset ja deadjektiiviset *-naga*-muodot sen sijaan tuntuvat eräänlaisilta essiivin rinnakkaismuodoilta, eikä etymologistakaan yhteyttä essiiveihin liene tarpeen epäillä. Suurempi haaste muodon ymmärtämiselle on kuitenkin morfeemin loppuosa, jonka Sammallahti (1998, 93, 236, 258) rekonstruoi useamman itsenäisen sijan – yhden essiivin ja kahden ns. latiiivin (*-k ja *-n) – kasautumaksi, joka on kehittynyt seuraavaan tapaan: kantaaralilaiset suffiksit *-na + *-k- + (-i-) *-n > kantasaamen *-neġen > pohjoissaamen *-naga*.

Sammallahden esittämä rekonstruktio on siis kantasaame, mutta tähän asti ainoastaan pohjoissaamea tarkasteltua on syytä kiinnittää huomiota siihen, että kantasaamelaisella rekonstruktioilla on yllättävän pieni, joskin sinänsä täysin aiheellinen peruste: koltansaamen adverbi *ðhttna* 'yhtaikaa, (kaikki) kerralla, yhdessä' (Pekka Sammallahti, henkilökohtainen tiedonanto). Jo 1700-luvulla dokumentoitun *-naga*-morfeemin edellä kuvatuille käyttötavoi-
le ei kuitenkaan tunneta vastineita edes lähimmistä naapurikielistä. Liki ainoa tunnettu poikkeus on siis koltansaamen *ðhttna*, jota voi pitää pohjoissaamen samanmerkityksisen *oktanaga*-muodon odotuksenmukaisena vastineena:¹⁸

- (30) a. *Puärraz jiä vuei't lee'd ðhttna obbäiggsânji
peämmamfrijjuođđäst.*
b. *Váhnemat eaba sáhte leat oktanaga ollesáigásaš
dikšunfriddjas.*¹⁹
'Vanhemmat eivät voi olla yhtä aikaa kokoaikaisesti hoitovapaalla.'

Sammallahden esitys *-naga*-morfeemin alkuperästä on analoginen saamelaiskielten abessiivin kehityksen kanssa; verrattakoon esimerkiksi pohjoissaamen postpositiousekettä *goađi haga* 'ilman kotaa' ja koltansaamen abessiivimuotoa *kuá'dtää* 'kodatta', joiden yhteinen kantasaamelainen rekonstruktio on **koavēptāgēk* (Sammallahti 1998, 203), jonka suffiksiosa puolestaan on jo pitkään selitetty abessiivisuffiksien *-pta ja sitä seuranneiden latiivien *-k ja *-k/*-n kasautumaksi (myös esim. Korhonen 1981, 226–227). Tarkalleen ottaen Sammallahti ei tosin *-naga*-ainesta koskevissa etymologisissa esityksissään viittaa deadjektiivisiin depiktiiveihin vaan vain denominaalisiin *-naga*-johdoksiin sekä adverbisiin *oktanaga* ja *dalánaga* 'heti paikalla' (vrt. *dal, dál* 'nyt'). Lisäksi voidaan panna merkille, että pohjoissaamen muodolla *obbanaga* 'kokonaan, kokonaisena' (5, 20) näyttää olevan muodollinen vastine myös luulajansaamen adverbissa *ábbånagi/ábbånagá* 'paljon, vielä; ylipäänsä' (esim. *ábbånagi stuoráp* 'vielä paljon suurempi'), mikä samoin rinnastuu abessiivin paikalliseen kehitykseen (vrt. *goade dagi/dagá* 'kodatta').

Tässä ei ole tarpeen yksityiskohtaisesti toistaa viime aikojen kritiikkiä fennougristisen perinteen mutkattomasta tavasta selittää mitä moninaisimpia

18. Nämäkin muodot ovat semanttisesti läheisiä vastaavien essiivien (*ðhttán* ja *oktan*) kanssa ja rinnastuvat myös suomen essiivilähtöisen *ynnä*-sanana vanhemmassa kirjasuomessa yleiseen 'yhdessä'-merkitykseen. Lisäesimerkkejä koltansaamen muodosta kansankielessä tarjoaa varsinkin T. I. Itkonen (1958, 30).

19. Molemmat esimerkit <<http://www.stm.fi>> (1.8.2014)

sijoja ja sijoihin verrattavia muotoja erilaisten hypoteettisten latiivien ja muiden sijojen yhdistymiksi (esim. Aikio & Ylikoski 2007, 33, 57–60; Ylikoski 2011, 255–256, 262–264), mutta yllä esitettyjen *-naga*-muotojen merkitystehtävät eivät nähdäkseni anna minkäänlaisia funktionaalisia viitteitä siitä, miksi morfeemin syntyyn olisi tarvittu ensimmäistäkään tulosijaa. On pikemminkin todettava, että *-naga*-muotojen käyttö on leimallisen ososijaista jopa siitä huolimatta, että pohjoissaamen essiivi muuten vastaa myös suomen translatiivia, jolla se voidaankin suomentaa paljon useammin kuin essiivillä. Essiivin dynaamista, ”translatiivista” käyttöä *-naga* ei vastaa resultatiivisissa tai muissakaan merkityksissä (Ylikoski tulossa).

Funktionaalaisesta näkökulmasta katsottuna *-naga*-elementin loppuosaa on nähdäkseni tällä tietoa pidettävä alkuperältään tuntemattomana ja myös marin *-nek*-aineksen alkuperää koskevat arvelut on esitetty ilman vakuuttavia perusteluja. Saamen muodosta poiketen *-nek*-suffiksin käyttö tunnetaan vanhastaan yleismarilaiseksi (Bereczki 2002, 49; Moisio & Saarinen 2008), mikä marin historiaa tutkittaessa on pikemminkin vaikeuttava kuin helpottava tekijä: Unkarin tavoin mari on kielikunnassaan poikkeuksellisen homogeeninen kokonaisuus, jolla ei ole samanlaisia lähimenneisyyttä valaisevia sisarkieliä kuin koltan- ja luulajansaame pohjoissaamella, tai vastaavat lähisukukielet suomella, mokšalla tai udmurtilla.

Marin suffiksille voisi toki ainakin nasaalisen elementin osalta arvela samaa essiivistä alkuperää kuin saamenkin muodolle – muutenhan marista näyttää kokonaan puuttuvan tämän uralilaisen lokatiivin essiivinen käyttö, joka tunnetaan lähes kautta saamelaisen ja itämerensuomalaisen kielialueen ja myös permiläisten kielten samalähtöisten sijojen tehtävissä (esim. Bartens 2000, 100–101, 104).²⁰ Mikäli *-nek*-suffiksi halutaan yhdistää uralilaisen lokatiivin perillisinä pidettyihin postpositioihin ja adverbeihin (esim. *ümbalne* ’päällä, yllä’, *tünö* ’ulkona’) tai vaikka instruktiivisiksi luonnehdittuihin adverbeihin *šokšân* ’lämpimästi’, *jüštân* ’kylmästi’ ja *kečân* ’päivittäin’ (esim. Beke 1911, 221–224, 280; Anduganov 1991, 147–148), ongelmaksi jää kuitenkin semantiikan lisäksi se, että viimeksi mainittujen suffiksien *n* on aivan toinen foneemi kuin *-nek*-aineksen *n̄*. Suffiksin *k*-aineksen puolestaan voisi Beken (1911, 280) varhaisen oletuksen mukaisesti ajatella saaneen alkunsa – myös saamessa, jonka suffiksin essiivipohjaa on tarpeettomampaa epäillä – jostakin sinänsä merkityksettömästä kliitistä kuten *-ak* esimerkin (28) muodossa *nočkân̄nekak* ’ihan märkänä’ (vrt. myös Bergsland 1945, 8, 30–31). Juuri tätä takavokaalista turkkilaislainaa tosin lienee tarpeetonta pitää ilmeisen vanhan *-nek*-morfeemin raaka-aineena (vrt. Saarinen 1986, 37–42). Mitä **-k*-latiiviin vielä tulee, Bereczki (1994, 10) itse asiassa huomioi sen myös marin suffiksin klusiilin alkuperää pohtiessaan, mutta toteaa tällaisen oletuksen semanttisesti mielivaltaiseksi: ”lautlich liesse es sich am einfachsten aus Lativ **k* erklären, wegen der Funktion des Suffixes ist das aber nicht klar.”

20. Erkki Itkosen (1966, 264) tavoin on melko helppoa otaksua, että jo uralilaisen **kalana*-muodon lokatiivisen päämerkityksen ”lisäksi sillä epäilemättä oli sivumerkitys ’kalana’”.

Lopuksi mainittakoon ehkä pikemminkin kuriositeettina kuin mahdollisena kognaattina tavallaan marin *-ñek*-kollektiivinumeraaleihin (jakso 2) lukeutuva *iktñek*, jonka merkitys on välttämättä hieman muuta kuin kollektiivinen; sitä käytetään lähinnä merkityksessä 'ainokainen':

- (31) *Južgunam ik uškal iktñek kup lavrãš pižân kola. (Mapuii numepamy, s. 179)*
'Toisinaan [köyhien talojen] ainokainen lehmä juuttuu suomutaan ja kuolee.'

Tämän muodon merkitys on toki kaukana saamelaiskielten *oktanaga-* ja *õhtna-*muodoista, mutta muotonsa puolesta näidenkin voisi ajatella olevan samaa alkuperää. Yksi vaihtoehto on sekin, että marin adjektiivikantaisilla johdoksilla on aivan toinen alkuperä kuin samanmuotoisilla, mutta funktionaalisesti kovin etäisillä kollektiivinumeraaleilla. Depiktiivisten rakenteiden 'juuri silloin kun X on tilassa Y'-merkityksen huomioon ottaen klusiilisten aineiden alkuperäksi voisi olettaa lähinnä nykymarin *-ak-* ja nykypohjoissaamen *-ge-*liitepartikkeleiden ('-kin') kaltaisia vahvistavia elementtejä, mutta marin ja saamen yhteisiin kantakieliin tällaisia ei toistaiseksi liene rekonstruoitu.

6. Lopuksi

Tässä artikkelissa on keskitytty ennen kaikkea kahden "suomalais-volgalaisen" – marilaisen ja saamelaisen – verrattain vähälle huomiolle jääneen, suppeasti kuvatun mutta rohkeasti etymologisoidun sidonnaisen morfeemin synkroniseen kuvaukseen. Etenkin pohjoissaamen deadjektiiviset *-naga-*muodosteet vastaavat syntaksiltaan ja semantiikaltaan suomen *tuoreeltaan-* ja *kuiviltaan-*tyyppisiä sijamaisia leksikaalistumia; samanlaisia ovat myös useimmat marin *-ñek-*muodot. Vaikka molempien suffiksien klusiilisten elementtien alkuperä jää toistaiseksi arvoitukseksi, sekä marin että pohjoissaamen suffiksien synkronian ja diakronian ymmärtämisen luontevimpana lähtökohtana ovat uralilaisen **-na-*lokatiivin läntisten perillisten essiiviset funktiot – siitä huolimatta, että kumpakaan ei käytetä tavallisena "essiivinä" esimerkiksi primäärisen predikaatin tai kopulakomplementin merkitsemiseen. Nämä kaksi suffiksia ovat joka tapauksessa etenkin adjektiiveihin liittyessään niin samanoloisia, että niiden mahdollisen yhteisen alkuperän etsiskelyä on syytä jatkaa tämänkin jälkeen.²¹

21. Latiivien ja muiden sijamuotojen mielivaltaisilla yhdistelmillä operoivan selityspereen rinnalle on suomalais-ugrilaisen kielten tutkimuksessakin levinnyt ns. kieliopillistumisteoria, jonka kannattajilla on niin ikään taipumusta liian rohkeisiin selityksiin (ks. Joseph 2004). Koska itsenäisten sanojen kieliopillistuminen suffiksiksi on itsessään epä-äänneläillistä, hämärtyneen suffiksin alkuperää voi tuntua houkuttelevalta selitellä vain väljästi samanmuotoisella ja -merkityksisellä lekseemillä. Tarkasteltujen *-ñek-* ja *-naga-*ainesten selitykseksi voisivat tällaisessa katsannossa tarjoutua vaikkapa suomen *X:n aikana* -rakenteen kaltaiset lausekkeet, koska niin adjektiivikantaisilla depiktiiveillä kuin marin substantiivikantaisillakin *-ñek-*muodosteilla on jokseenkin temporaalinen 'kun vielä'-merkitys; sananlaskulle *Kürtñâm šokšñek taptat* (18a) onkin olemassa vaihtoehto, jonka mukaan rauta on taottava *šokšãž godâm*, "kuumuutensa aikana". Esimerkiksi *nočkñek-* ja *njuoskkasnaga-*muotojen tyystin spekulatiivinen kantamuoto **ñčkzn ajkan(a)* 'märän aikana; märiltään' – alkuperältään germaaniseksi oletettua **ajka-*sanaa ei tunneta marista asti – on

Marin ja pohjoissaamen keskinäinen vertailu luo muutenkin uutta valoa molempien kielten rakenteiden parempaan ymmärtämiseen, ja tässä erityistä huomiota saaneet depiktiivien joukot voivat osaltaan lisätä myös muiden kielten vastaavien ilmausten ja niiden kehityksen ymmärtämistä.²² Maria ja saamelaiskieliä vertaileva synkroninen tutkimus voinee vastaisuudessaakin tarjota uusia näköaloja myös muiden länsiuralilaisten kieliopillisten elementtien menneisyyden selvittelyyn.

Lähteet

Aineistolähteet

Divvun/Giellatekno = The Divvun/Giellatekno Corpus (2014), UiT Norges arktiske universitet. – <<http://gtweb.uit.no/korp/>> 8.5.2014.

Марий литератур = *Марий литератур. 10 класс. Литератур критике да литератур историй дене материал-влак хрестоматий*. Р.А.Кудрявцева ямдылен. Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш.

Ончыко = *Ончыко*-sanomalehtikorpus. Turun yliopiston Volgan alueen kielten tutkimusyksikkö.

OT = *Odđa Testamenta*. Oslo: Norgga Biibbalsearvi 1998.

УС = *У Сугынь*. Хельсинки: Библийым кусарыше институт 2007.

siis ymmärrettävä lähinnä varoittavaksi esimerkiksi mahdollisista uuden aallon etymologioista, jollaisia sinänsä on yhtä vaikea osoittaa vääriksi kuin tähänastisiakaan selityksiä. Hyvin perusteltuina tämäntyyppiset etymologiat voivat toki periaatteessa syrjäyttää aiemmat selitykset, joten pohdittavaksi jää, voiko eteläsaamen genetiivinen ilmaus *akten aejkien* '(yhdessä) kerran' olla sukua pohjoissaamen sanojen *ovtta äigge* 'yhdessä aikaan; yhteen aikaan' lisäksi myös esimerkeissä (30a–b) nähdylle 'yhtäaika'-merkityksisille *oktanaga-* ja *öhtna-*muodoille.

22. Tässä ei ole ollut mahdollista syventyä esimerkkien suomennoksissa esiintyviin ablatiivisiin adverbeihin, joita ei fennistiikassa ole juurikaan kuvattu. Tietävästi laajimmin, neljälle riville mahtuvien neljän esimerkin avulla, niitä on kuvannut Penttilä (1963, 427), jonka mukaan muodoilla ilmaistaan "t i l a a, jossa jokin on silloin, kun verbinmuodon esiintymän tarkoittama toiminta sitä kohtaa", ts. ne ovat lähinnä patientteihin viittaavia depiktiivejä. Toisaalta Setälä (1952, 72) kuvailee lauseopissaan, että tällöin "esine juuri semmoisenaan joutuu verbin vaikutuksen alaiseksi". Erityisesti merkitys 'juuri semmoisenaan' onkin mahdollista kiteyttää sanoiksi *semmoiseltaan* ja *sellaiseltaan* (esim. *Aili söi kalan sellaiseltaan*). Vaikka muoto on marginaalinen, se ei ole aivan epäproduktiivinen: esimerkiksi taulukkoon 1 sopivista leksemeistä on mahdollista löytää internet-hakujen tuloksina juuri tällaisia '-naga'- ja '-nek'-merkityksisiä depiktiivejä muodoissa *elävältään/eläviltään, kokonaiseltaan, kostealtaan, kuivaltaan/kuiviltaan, kuumaltaan/kuumiltaan, kylmältään/kylmiltään, lämpimältään/lämpimiltään, märiltään, paljaaltaan/paljailtaan, puhtaaltaan/puhtailtaan, raa'altaan, selviltään, tuoreeltaan/tuoreiltaan, tyhjältään/tyhjiltään, uudeltaan/uusiltaan* ja jopa esimerkin (14) käännökseen sopiva *vihreältään (vihreeltään)*:

- (i) *Osaisko kukaan neuvoo mikä mun pasuunakukalla on :(Siinä ei ole ötökkää, se on suojassa ollut koko kesän, ei ole saanut liika vettä ja lannoitettu on, kuitenkin ei ole kuivahtanut eikä märehtynyt tai mitään. Mutta nyt se pudotti kaikki lehdet aivan vihreeltään! Ei ollut laikkuja, ei keltaista ei mitään. Aivan vihreät lehdet putoaa yks kaks vuoron perään.*

<<http://www.huonekasvit.net/foorumi/viewtopic.php?f=8&t=605>> (1.8.2014)

Marin ja pohjoissaamen monikottomiin *-nek-* ja *-naga-*depiktiiveihin nämä, kuten vastaavat essiivit, rinnastuvat sikäläkin, että yksikön ja monikon välinen muodollinen ero on melko olematon, kun monikolliseen asiasisältöön voidaan hyvin viitata myös yksikkömuodoilla: *Pojat söivät kebabit tuoreiltaan ~ tuoreeltaan ~ tuoreina ~ tuoreena*.

Muut lähteet

- Aikio, Ante & Ylikoski, Jussi 2007: Suopmelaš gielaid l-kásusiid álgovuoddu sáme- ja eará fuolkegielaid čuovggas. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 11–71.
- Alhoniemi, Alho 1985: *Marin kielioppi*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Anduganov = Андуганов, Юрий Владимирович 1991: *Историческая грамматика марийского языка. I. Синтаксис*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Bartens, Raija 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Beke, Ödön 1911: *Cseremisz nyelvtan*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Bereczki, Gábor 1994: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I*. Szeged: Studia Uralo-Altaica.
- 2002: *A cseremisz nyelv történeti alaktana*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Bergsland, Knut 1945: L'alternance consonantique date-t-elle du lapon commun? *Festskrift til Konrad Nielsen på 70-årsdagen 28. august 1945*. Oslo: A. W. Brøgger. 1–53.
- Galkin = Галкин, Иван Степанович 1964: *Историческая грамматика марийского языка. I. Морфология*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Halliday, Michael A. K. 1967: Notes on transitivity and theme in English, part 1. – *Journal of Linguistics* 3: 37–81.
- Himmelman, Nikolaus P. & Schultze-Berndt, Eva 2005: Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts: An introduction. – Nikolaus P. Himmelman & Eva Schultze-Berndt (toim.), *Secondary predication and adverbial modification*. Oxford: Oxford University Press. 1–67.
- Itkonen, Erkki 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- Itkonen, T. I. 1958: *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des Kolta- und Kollalappischen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Joseph, Brian D. 2004: Rescuing traditional (historical) linguistics from grammaticalization theory. – Olga Fischer & Muriel Norde & Harry Perridon (toim.), *Up and down the cline – the nature of grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins. 45–71.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laanest, Arvo 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Leem, Canutus [Knut] 1768: *Lexicon Lapponicum bipartitum, Lapponico Danico Latinitum & Danico Latino Lapponicum, cum Indice Latino. Pars Prima Lapponico Danico Latina*. Nidrosiae: Seminarium Lapponicum Fridericianum.
- Moisio, Arto & Saarinen, Sirkka 2008: *Tscheremissisches Wörterbuch*. Aufgezeichnet von Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Nickel, Klaus Peter & Sammallahti, Pekka 2011: *Nordsamisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji.

- Nielsen, Konrad 1926: *Lærebok i lappisk. I. Grammatikk. Lydlære, formlære, orddannelselære og syntaks samt tillegg*. Oslo: A. W. Brøgger.
- 1932–1962: *Lappisk ordbok. Grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino*. Oslo: H. Aschehoug & co. (W. Nygaard).
- Penttilä, Aarni 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Riese, Timothy & Bradley, Jeremy & Guseva, Elina 2014: *Mari-English Dictionary*. University of Vienna. – <<http://dict.mari-language.com>> 31.7.2014.
- Saarinen, Sirkka 1986: Über einige tscheremissiche Enklitika. – *Ural-Altische Jahrbücher, Neue Folge* 6: 37–46.
- (tulossa): Essive in Mari. [Käsikirjoitus.]
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami languages. An introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Schultze-Berndt, Eva & Himmelmann, Nikolaus P. 2004: Depictive secondary predicates in crosslinguistic perspective. – *Linguistic Typology* 8: 59–131.
- Setälä, E. N. 1952: *Suomen kielen lauseoppi*. Tarkistanut Matti Sadeniemi. 13. painos. Helsinki: Otava.
- SMJa 1990–2005 = Абрамова, Александра Алексеевна ут. 1990–2005: *Словарь марийского языка. Марий мутер*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Учаев = Учаев, Зиновий Васильевич 1985: *Марий йылме. Факультативный занятияым эртарыме учебный пособий*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Ylikoski, Jussi 2011: A survey of the origins of directional case suffixes in European Uralic. – Seppo Kittilä & Katja Västi & Jussi Ylikoski (toim.), *Case, Animacy and Semantic Roles*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins. 235–280.
- 2014 (tulossa): Davvisámegiela substantiivavuđot *-naga-hámit* giellaoahpa ja sátnevuorkká rájá alde. – *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2014.
- (tulossa): Essive in North Saami. [Käsikirjoitus.]

